

Արտաշես Քալանթարյան

ԿՈՍԿԱՆՏԻՆ

Փոքրիկ կենդանիները ծուլորեն շարժվում էին ծառի ճյուղի վրա՝ անդադար ծամելով ու անտարբերությամբ շրջվելով իրենց հատված լուսանկարչական սարքերից: Նրանք միամիտ, վախեցած աչքեր ունեին և թաց, խղճալի դնչեր:

- Ուշադրություն դարձրեք այս հազվագյուտ կենդանիներին, լեդիներ՝ ր և ջենտլմեններ՝ ր,- հանդիսավոր ու բարձր ասում էր թարգմանչուհին,- սրանք նշանավոր ավստրալական արջուկներն են և կոչվում են կոալա, որ աբորիգենների, այսինքն՝ բնիկների լեզվով նշանակում է «Խմող չե»: Կոալաներն իրոք ջուր չեն խմում և պատկանում են պարկավորների ընտանիքին: Նրանց միակ սնունդը էվկալիպտի տերևներն են: Նրանք ապրում են հենց էվկալիպտի ծառերի վրա և բացարձակապես զուրկ են պաշտպանության միջոցներից: Ի բարեբախտություն նրանց, Ավստրալիայում գիշատիչներ չկան, լեդիներ՝ ր և ջենտլմեններ՝ ր, եթե չհաշվենք մարդկանց:

Թարգմանչուհին ծիծաղեց իր կատակի վրա մի այնպիսի ծիծաղով, որից պարզ էր, որ միշտ այդ նախադասության վրա ծիծաղեցին նաև զբոսաշրջիկները:

- Դուք հանգիստ կարող եք նկարել կոալաներին, միայն սպառնալ չի կարելի: Տեսեք ինչպես են վախենում...

Թարգմանչուհին ճշաց հանկարծ ու մատը թափ տվեց արջուկների վրա: Նրանք դադարեցին ծամել ու փոքրիկ թաթերով ծածկեցին աչքերը: Դա իրոք որ ծիծաղելի էր ու խղճալի:

- Նկատի՛ ունեցեք, կոալաները միակ կենդանիներն են, որ Ավստրալիայից բացի ուրիշ ոչ մի տեղ չկան: Շատ են փորձել նրանց բնակեցնել այլ երկրներում, բայց կոալաները հայրենիքից դուրս չեն կարողանում ապրել, ոչնչանում են:

Արմեն Գասպարյանը մի քանի անգամ լուսանկարեց այդ զարմանալի կենդանիներին: Հետո երկար կանգ առավ կենդանիների մոտ: Նա գրպանից հացի մի կտոր հանեց, որ թարգմանչուհու խորհրդով նախօրոք վերցրել էր հետը, և երբ ձեռնասուն կենդանիներից մեկը անձոռնիորեն ցատկելով մոտեցավ նրան, մեկնեց հացը: Կենդանուն հենվեց ամուր ու հաստ պոչի վրա և բարձրացրեց զարմանալիորեն քնքուշ, ասես կանացի թաթերը: Նույն վայրկյանին նրա պարկը զգուշությամբ բացվեց և հայտնվեց ճուտի սրադունչ գլուխը: Կենդանուն մի թաթով բռնեց հացը, իսկ մյուսով ճուտին ետ՝ պարկը հրեց, օտար աչքերից ու վտանգից հեռու: Նրա բնագդական շարժումի մեջ մայրական այնպիսի մի սրտաշարժ ու կոպիտ հոգածություն կար, որ Արմեն Գասպարյանը զգացված ժպտաց:

«Մայրն ամենուրեք ու ամեն ինչում մայր է»... - մտածեց նա:

Բայց որովհետև նրան շատ հասարակ ու ծամծամված թվաց այդ ձևակերպումը, ամաչեց մի տեսակ, ասես բարձրաձայն էր արտահայտել իր միտքը ու մոտեցավ վառ դեղինով ներկված նստարանին:

Նրա դեմքին խաղում էր օվկիանոսի հոտը, և մարմինն ասես օրորվում էր ալիքների ծփանքից: Կռալաների և կենդուրունների արգելանոցը գալուց առաջ նա մոտ երեք ժամ մեջքի վրա պառկած էր ծովածոցի ալիքների վրա՝ սքանչացած նայելով մաքուր երկնքին և աշխատելով աշխարհի քարտեզի վրա որոշել իր տեղը: Դա շատ հետաքրքիր էր և երազի էր նման:

Ո՞վ կմտածեր, թե երբևէ կհայտնվեր այստեղ, աշխարհի ծայրում, Խաղաղ օվկիանոսի ափին, ավստրալական այս փոքրիկ քաղաքում, որտեղ ընդամենը մի հայ կա: Ջարմանալի բան է հայերն առհասարակ մենակ չեն կարողանում ապրել, իսկ սա ապրում է:

«Հոյակապ մարդ է,- ասաց նրա մասին Մելբուռնի հայերից մեկը,- անպայման զանգահարիր: Շատ հայասեր մարդ է, թող առնի կարոտը»:

«Երեկոյան կզանգահարեմ», - վճռեց Արմեն Գասպարյանը:

*

* *

- Ալլո՞ :

Հեռախոսալարի մյուս ծայրում սկսեցին խոսել անգլերեն:

- Ես Պանդուխտ Չարեքյանին եմ ուզում,- հայերեն ասաց Արմեն Գասպարյանը:

- Ես եմ, Պանդուխտն եմ, դո՞ւք եք, պարոն Գասպարյան: Մելբուռնի բարեկամս զանգահարեց ինձ: Կսպասեի: Ե՞րբ եկաք: Շատ, շատ ուրախ եմ: Ինչպե՞ս եք: Մենք ալ աղեկ ենք: Կինս, գիտե՞ք, անգլուհի է, սակայն հայերեն քիչ ու միչ կհասկանա: Մեծ աղջիկս ալ կհասկանա, սակայն խոսել չգիտե, իսկ փոքրս բոլորովին չի հասկանա, անպիտանը: Քանի՞ օր պիտի մնաք: Որտե՞ղ իջած եք: «Պարկ ռոյալ»։ Հոթե՞լ է, թե՛ մոթե՛լ: Հոթե՞լ է: Հա, աղվոր հոթե՛լ է: Շատ սուղ չե՞ վարձը: Չե՞ք գիտեր: Սուղ կըլլա, սուղ կըլլա... հոստեղ ամեն ինչ սուղ է, ջանմ, ապրելն ալ սուղ է, մեռնելն ալ սուղ է...

Հեռախոսալարի մյուս ծայրում Պանդուխտ Չարեքյանը ծիծաղեց.

- Կատակ պիտի ընեմ,- զգուշացրեց նա:- Հոստեղ կսեն՝ Ավստրալիո մեջ միայն ոչխարը սուղ չէ, ատոր համար ո՛չ մեկը կուզե ոչխար ըլլալ:

Եվ նա երկար ծիծաղում էր իր կատակի վրա, այնքան, որ Արմեն Գասպարյանը ժպտաց: «Կարոտած մարդ է,- ասաց նա ինքն իրեն»:

- Հիմա հոթե՞լն եք, պարոն Գասպարյան: Ուրեմն ես տասնհինգ վայրկյանեն ետքը կուգամ: Ափսո՛ս, քանի մը օր առաջ գալու էիք, ավելի շատ ժամանակ կրնայի անցուցել ձեզի հետ: Հակառակի պես երեկ մայրս մեռավ:

- Ի՞նչ: Ինչպե՞ս թե:

- Այո՛, երեկ մայրս մեռավ: Երկուշաբթի պետք է թաղենք:

Սա՞ ինչ բան է: Իսկ քիչ առաջ երկար խոսում, ծիծաղում էր, զգուշացնում էր, որ կատակ պետք է անի...

- Շատ, շատ վշտացած եմ,- շփոթված մրմնջաց Արմեն Գասպարյանը:- Ցավում եմ սրտանց:

- Է՛, հոգ չէ,- ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը,- մայրս գրեթե ութսուն տարեկան էր...

- Դե մայրը մնում է մայր,- ասաց Արմեն Գասպարյանը և ակամա կարմրեց, սրտնեղելով, որ նորից օգտագործում է այդ բավականին հասարակ, ծամծամված, ասես այլևս իմաստագուրկ միտքը:

- Չէ՛, հոստեղ մի քիչ ուրիշ է: Արդեն ծեր էր մայրս: Տանը չէր կրնա օգնել: Որպեսզի բեռ չըլլա, քիչ ու միչ գործեր կներ, որովհետև այստեղ անգործ մարդկանց չեն սիրեր... Ծերանոց կուղարկեն:

Արմեն Գասպարյանը շփոթված լռում էր:

- Ես հիմա պատկերացնում եմ ձեր վիճակը,- ասաց նա:- Գիտեմ, թե որքան եք հուզված ու խառնված: Ներողություն, որ անհանգստացրի, ինչ ասեմ...

- Ո՛չ, ո՛չ,- հեռախոսալարի մյուս ծայրում անհանգստացավ Պանդուխտ Չարեքյանը:- Հիմա կուգամ քեզ մոտ: Շատ կուգեմ խոսել հետդ, հայերեն խոսել: Ի՞նչ կըլլար մի քանի օր առաջ գայիր, մա՛րդ աստծո, մայրս շատ կսիրեր հայերեն խոսել, բայց հետը խոսող չկար: Մի լավ երկար-երկար կխոսեիք: Գիտե՞ս, մայրս մինչև վերջ ալ հայերենից գատ ուրիշ լեզու չսովորեց, չէր ուզում սովորել... Ես հիմա կուգամ:

- Կարիք չկա, ձեր հոգսով զբաղվեք, խնդրում եմ,- սրտանց խնդրեց Արմեն Գասպարյանը:

Նա իսկապես, չգիտես ինչու, այլևս չէր ուզում տեսնել այդ մարդուն:

- Ո՛չ, ո՛չ, քեզ համար չէ, ինձի համար կուգամ,- պնդեց Պանդուխտ Չարեքյանը և, որպեսզի առարկություն չլսի, արագորեն կախեց լսավողը:

*

* *

Կես ժամ անց համարի դուռը բախեցին: Ներս մտավ բավականին բարեկազմ, ճերմակող մազերով ու բեղերով, նուրբ դիմագծերով, հին հայերի կապույտ աչքերով մի մարդ: Կասկած չկար, որ Պանդուխտ Չարեքյանն է: Նրա հետ եկել էր նաև դուստրերից մեկը, որ սպիտակ, կլորիկ, պարզ ու բարի դեմքով մի աղջիկ էր և հավանաբար շատ էր նման իր անգլուհի մորը:

- Պարո՛ն Գասպարյան, ծանոթացի՛ր, ավագ դուստրս է, Պանինան:

- Պանինա՞:

- Այո՛, առաջինն էր: Իմ անունը Պանդուխտ է: Կինս ասաց՝ եթե մանչ ծնվի, Պանդուխտ կդնենք անունը: Բայց աղջիկ ծնվեց: Եվ անունը դրեցինք Պանինա:

- Աղվոր ամ... անուն է, այո՞, - տանջալիորեն ձգելով բառերը՝ հայերեն հարցրեց աղջիկը:

Մենք նստեցինք, և Ավստրալիայի ծովեզրյա այս փոքրիկ քաղաքում ավելի քան տասներկու տարի ապրող Պանդուխտ Չարեքյանը երկար-երկար պատմում էր իր կյանքը: Տասը թվականին է ծնվել Սև ծովի ափին, Սամսուն քաղաքի մոտ ընկած մի գյուղում: Հետո սպանել են հորը, ու գաղթ է եղել: Մայրը հավաքել է որբերին ու տարել հասցրել Հունաստան, պահել է մի կերպ, մեծացրել է: Իր հացը վաստակելու համար ինչե՛ր ասես որ չի արել Պանդուխտը, որտեղ ասես չի թափառել: Գնացել, գնացել, հասել է Անգլիա: Մանր առևտրով է զբաղվել ու այնտեղ էլ ամուսնացել այս Պանինայի մոր հետ: Հետո դրամ վաստակելու հույսով նրանք գնացել, Աֆրիկայի խորքերն են հասել, երկար տարիներ դեզերել են Գանայի ջունգլիներում: Հետո ինչ-որ բանի տեր են դարձել և նորից գնացել, գնացել հասել են Ֆրանսիա: Հետո էլի են թափառել, էլի ինչ-որ երկրներում են եղել, մինչև որ այսպես գնալով, գնալով եկել հասել են Ավստրալիա, ծովեզրյա այս փոքրիկ քաղաքը, հողակտոր են գնել, տուն են սարքել ու ապրում են:

- Սամսունին նման է, գիտե՞ս, - ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը: - Ափին որ կնստեմ ու կփակեմ աչքերս, մեր Սև ծովը կտեսնեմ... Սև ծովը տեսած կա՞ս:

- Շատ, - ասաց Արմեն Գասպարյանը:

- Այս Ավստրալիան աղվոր երկիր է՝ գիտե՞ս, - ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը: Հետո երևի մտածեց, թե Արմեն Գասպարյանը կնեղանա, կամ որ լավ չէ այդպես ասելը, երբ ինչ-որ տեղ հայրենիք ունես, ու ավելացրեց շտապով: - Եթե Հայաստանում չես, ուրեմն ամենալավ տեղը Ավստրալիան է: Այդպես չէ՞: Հոս խտրություն քիչ կա. ոչ մեկը չըսե՛ արմենիա՞ն ես, իռլա՞նդ ես...

- Արմենիան... Խա-յաս-տան... ամ... այո՞, - ինչ որ կերպ զրույցին մասնակցելու համար տառապանքով հեզեց Պանինան:

- Իսկ ես լսել եմ, որ իտալացիներին ու հույներին լավ չեն վերաբերվում այստեղ, - ոչ միտումնավոր, ուղղակի որևէ բան ասած լինելու համար ասաց Արմեն Գասպարյանը:

Պանդուխտ Չարեքյանը մի փոքր շփոթվեց:

- Ճիշտ է,- ասաց նա,- սակայն իտալացիների ու հույների աղքատը եկած է հոս ու անկիրթը: Անոնց չեն սիրեր... Դե, մենք՝ հայերս, ուրիշ ենք, աշխատող ենք, մեզի կսիրեն...

- Բախտավոր ժողովուրդ ենք,- չգիտես ինչու բարկացած նրան ընդհատեց Արմեն Գասպարյանը,- բռնորդ սիրում են մեզ...

- Այո՛,- անվստահ հաստատեց Պանդուխտը:

Եվ որովհետև Արմեն Գասպարյանը այդ ամբողջ ժամանակամիջոցում Պանդուխտ Չարեքյանի մոր մասին էր մտածում, ակամա հարցրեց միանգամից, գրեթե անկապ.

- Իսկ ձեր մա՞յրը...

- Է՛, մայրս ինչ,- ասես սթափվելով զարմացած նրան նայեց մարդը:- Հիվանդ էր... Լավ էր, որ քիչ մնաց հիվանդ: Այսինքն՝ անկողին չընկավ գրեթե: Բհարկե, ես ամեն ինչ արեցի... Ձրի հիվանդանոց գտա: Գիտե՞ս, այնտեղ չեն բուժեր: Բայց կպահեն: Կուգես դրամ կուտաս, կուգես չես տա: Հոստեղ դրամի խնդիրը շատ կարևոր է: Նարինջի կիլոն արժեք չունի, խնձորը արժեք չունի, ոչխարը, գիտե՞ս, երկու-երեք դոլլարով կառնինք... Բայց կյանքը սուղ է և երթալով ավելի սուղ կդառնա: Շնորհք պիտի ունենաս, որ դրամ կուտակվի... Դրացիներ ունենք, որ օրվա վաստակածը կխմին, կուտին: Է՛, ասանկ կարելի չէ: Հոս բանկային մեջ դրամ չունենաս նե, մարդ չես...

- Եվ ձեր մայրը...

- Է, մայրս շատ խնդրեց, որ հիվանդանոց չտանինք: Է՛, ամ... սակայն ո՞վ կրնար խնամիլ ձեր կինը: Ես և տիկինս մեր խանութը կաշխատինք: Աղջիկներուս մեկը պետական օֆիսը կբանա, մյուսը կանացի վարսավիր է... Լավ գործ կընենք, փա՛ռք աստծո: Տանը չորս հոգի ենք, երեք օթոն ունենք: Պատիկ աղջիկս ալ կկռվի, թե ես ինչո՞ւ չպետք է ունենամ... Իսկ մեզ մոտ օթոն սուղ է, գիտե՞ս: Երկու հազար դոլլարեն պակաս չկա: Հարկավ, քիչ մը բանցուցած որ առնիս, աժան է, սակայն...

- Եվ ուրեմն մայրիկը...

- Է՛, մայրիկի խնդիրը լեզվի խնդիր էր: Լեզու չգիտեր... Հիվանդանոց չէր ուզեր երթալ. քանի որ միայն հայերեն կխոսեր: Է՛, հայերեն խոսելով հոս կապրվի՞ ... Հոս ճարպիկ պիտի ըլլաս, հարյուր լեզու պիտի ունենաս...

- Ֆադր,- կամացուկ ասաց Պանինան: Հետո նայեց Արմեն Գասպարյանին, կարմրեց ու ասաց... - Խայրիկ... ա՛մ... այդպես չէ՞ ...

- Այո՛, այո՛,- անհանգստացավ Պանդուխտ Չարեքյանը:- Աղջիկս օֆիսեն կուշանա: Հոստեղ շատ խիստ է, գիտե՞ս, վայրկյան մը ուշանաս, տնօրենը կըսե՛ այ ամ սորի... այսինքն թե ավստում եմ, սակայն այլևս միասին չենք կրնա աշխատել... Չեն գոռա, գիտե՞ս, շատ քաղաքավարի կըսեն...

*

* *

Պանդուխտ Չարեքյանի տունը մի շատ սիրունիկ բլրի վրա էր գտնվում, քաղաքից ավտոմեքենայի ճիշտ կես ժամվա ճանապարհի վրա, անտառի պոնկին: Չորս սենյականոց փոքրիկ, հարմարավետ ու թեթև տուն էր, լավ մշակված կանաչ բակով, մորու փոքրիկ թփերով և պապայայի վիթխարի ընկույզներով ծանրաբեռնված կարճլիկ, ծերատված ծառերով:

Մի փոքրիկ սեղան դրեցին վառ կանաչի վրա, նստեցին թեթև աթոռակներին ու ծխեցին:

- Պարոնը ամ... քաղցած չէ՞, - երկար-երկար հայերենով հարցրեց շատ հաճելի դեմքով անգլուհի տանտիրուհին:

- Ո՛չ, ո՛չ,- ասաց Արմեն Գասպարյանը,- շնորհակալություն:

- Բրենդի չէ՞ս ուզեր,- զարմացավ Պանդուխտ Չարեքյանը:

- Ընդհանրապես խմելու ոչինչ չեմ ուզում...

- Հոստեդ մեկ անգամ կհարցնեն, գիտե՞ս,- ժպտալով ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը:- Կերար նե՛ կերար, չկերար նե՛ չկերար...

- Լավ էք անում,- ասաց Արմեն Գասպարյանը:- Թենքյու վերի մաչ...

- Պարոնը սփի՞ք ինգլիշ,- պայծառացավ տանտիրուհին: Արմեն Գասպարյանը տարուբերեց գլուխը:

- Այս ի՞նչ բան է,- հարցրեց նա,- մարդ չի՞ հավաքվելու: Որտե՞ղ է մայրիկի դին դրված:

Պանդուխտ Չարեքյանը բարձրաձայն ծիծաղեց:

- Է, ատանկ սովորություն չկա: Հատուկ տեղ կա թաղամասին մեջ: Հոն կպահեն, հետո կթաղեն...

- Հավատացյա՞լ էր մայրիկը:

- Հարկավ, շատ հավատացյալ էր...

- Բայց ձեր քաղաքում հայկական եկեղեցի չկա:

- Այո՛,- մեղավոր ձայնով ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը:- Անգլիական եկեղեցում պիտի դնենք...

Խե՛ղճ, խե՛ղճ Հայկանուշ մայրիկ:

Արմեն Գասպարյանը նայում էր բլրի ստորոտում տարածված արմավենու անտառին: Ավելի հեռվում՝ կոկիկ սարերի փեշերին, մրջյունների նման ցրված արածում էին ոչխարի անհամար հոտեր: Հետո ոտքերի տակ նայեց ու հարյուրերորդ անգամ զարմացավ, թե որքան խնամքով են այստեղ վերաբերվում խոտի մշակությանը: Խոտը հարթ ու համաչափ խուզված էր ամենուրեք: Հետո նա տեսավ, որ Պանդուխտ Չարեքյանի հարևան տան բնակիչները գնդակ են խաղում իրենց համաչափ խուզված խոտի վրա և ծիծաղում են զվարթ: Եվ նա հանկարծ վիրավորվեց, որ մարդ է մեռել, բայց հարևանները ծիծաղում են:

- Է՛, կկարծեք, թե հոստեղ կյանքը հե՞ջտ է,- հանկարծ լսեց նա անգլուհի սիրունատես տանտիրուհու ձայնը:- Ամուսինս ինչի ասես ձեռք չզարկավ... Սկզբում խոզ կպահեինք, գրքով, գրքի մեջ կկարդայինք ու կպահեինք: Ամ... շահ չունեցանք: Սկսանք հավ պահել... Է՛, սակայն տեսանք, որ բան մը չէր: Հիվանդություն կար... հավերն սկսան ասանկ վեր-վեր թռչել ու իյնալ: Կհիշե՞ս,- ծիծաղելով դարձավ նա ամուսնուն:- Վնասը քիչ ընելու համար, պարո՛ն, ամբողջ օրը հավ կուտեինք...

Դա երևի շատ ծիծաղելի հուշեր էր արթնացնում, որովհետև անգլուհի տիկինը և նրա հայ ամուսինը զարմանալիորեն միատեսակ երկար ու բարձրաձայն ծիծաղում էին, մինչդեռ Արմեն Գասպարյանը մեղավորի պես, աչքի տակով հարևանների կողմն էր նայում:

- Այնուհետև փանիփլի առևտուր սկսանք ընել: Ամ... փանիփլի հայերենն ի՞նչ է, Պան...

- Անանաս կըսեն,- ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը:

- Այո՛, փանիփլ... Անտառը լիքն էր, սակայն քաղաքում գին չունեիր: Բան դուրս չեկավ, է՛, լավ էր գոնե, որ մեծ-մեծ հողեր ունեինք, թանկացան, ծախեցինք մաս-մաս, օգուտ ունեցանք:

- Կապրինք նե, գոհություն ասածո,- գոհունակ ասաց Պանդուխտ Չարեքյանը:- Սակայն դրամի շատ-շատ պակաս ունինք: Հոստեղ առանց դրամի չես կըրնա ապրիլ, գիտե՞ս, առանց օթոյի ալ չես կրնա ապրիլ: Քաղաքը ցրված է, ավտոբուս չկա, տրամվայը հանել են... Է՛, օթոն ալ սուղ է... Այս տունն ալ վաճառեմ պիտի, քանի որ նոր տուն մը սարքել եմ, երեք-չորս շաբթեն պատրաստ կըլլա... Դրամի խնդիրը...

Եվ հանկարծ Արմեն Գասպարյանը կորցրեց իրեն.

- Մայրիկն ի՞նչ գործ ունի այդ բոլորի հետ,- գրեթե գոռաց նա:

Միանգամից լռություն տիրեց: Նույնիսկ լավեց, որ հեռվում գնդակ խաղացող հարևանները իսպաներեն են խոսում:

Անգլուհի տանտիրուհին ոչինչ չհասկանալով սիրալիր տարակուսանքով թոթվեց ուսերը, և Արմեն Գասպարյանը սարսափելի շփոթվեց:

- Ախր հարևանները կլսեն, որ դուք ծիծաղում եք...

Պանդուխտ Չարեքյանը բարի, ներողամիտ ժպիտով, եղբայրավարի նայեց Արմեն Գասպարյանին...

- Հոգուդ շատ մոտ մի՛ ընդունիր,- ասաց նա,- հոստեղ ամեն ինչ ուրիշ կերպ է...

*

* *

Եկեղեցին փոքրիկ, սովորական մի շենք էր և թերևս միայն խաչով էր տարբերվում շրջապատի շենքերից: Արմեն Գասպարյանը շատ եկեղեցիներ էր տեսել աշխարհում, իրարից մեծ ու փոքր ու ոճով իրարից տարբեր, բայց առաջին անգամ էր այսքան պարզ մի եկեղեցում: Մարդիկ կորցրել են հավատը, ջերմեռանդ աղոթողների թիվը գնալով պակասում է, և հոգևորականներն ինչեր ասես չեն անում մարդկանց եկեղեցուն կապելու համար: Ժամանակակից ու վերացական ոճի եկեղեցիներ են կառուցում, աստճո տաճարներում թույլատրում են ջազային երաժշտություն և ռոկն ռոկ պարել, երիտասարդության համար կինոնկարներ են ցուցադրում, կրոնական թեմաներով զվարճալի ժամանցներ են կազմակերպում ու զեկուցումներ կարդում՝ «Աստված և ամուսնական բաժանությունները» կամ «Սերը մերձավորի նկատմամբ» թեմաներով: Միդնեյի մի եկեղեցում նույնիսկ էժանագին ճաշեր են տալիս հավատացյալներին: Իսկ Միդնեյից ոչ շատ հեռու, Ինգել Մայդե վայրում հազվագյուտ մի տաճար կա, որ իր ստեղծողի անունով Բահալի է կոչվում: Այդ տաճարում կարող են աղոթել բոլորը, անկախ իրենց հավատից: Տաճարի ճակատին գրված է. «Բոլոր դարերում մարդիկ իրենց աստծուն են դիմել եկեղեցում, մզկիթում թե բուդայական տաճարում: Նե՛րս մտիր, մա՛րդ, կարևորը հավատն է»:

Կարևորը հավատն է:

Աներևույթ մագնիտոֆոնից Մոցարտի ռեքվիեմն էր հնչում՝ զարմանալիորեն ահավոր ու սրտամաշ: Ցածրիկ պատվանդանի վրա, հասարակ ու սև դագաղում, մանրիկ ձեռքերն իրար վրա դրած, չորուկ-մորուկ մի պառավ էր պառկած, ասես հոգնությունից հենց նոր փակած կոպերով, խիտ կնճիռների մեջ տարակուսանքի, թե զարմանքի արտահայտություն:

Արմեն Գասպարյանը ետ նայեց ակամա: Ամբողջ սրահում երկուսով էին: Միայն բեմի վրա ինչ-որ դանդաղ արարողությամբ էր զբաղված հաճելի, սիրունատես մի հոգևորական:

- Է՛, խանութը փակել կարելի չէ,- ականա արդարանալով շնչաց Պանդուխտ Չարեքյանը:- Կինս առևտուր կընէ: Աղջիկներս ալ իրենց գործին են: Բարեկամս պետք է գար Մելբուռնեն, կուշանա: Այստեղ ասանկ է... Շատ չի տներ, գիտե՞ս, հիմա կվերջացնեն... Ծեր կին էր...

- Այո՛,- ասաց Արմեն Գասպարյանը: Նրա ձայնը խոպոտ հնչեց: Կոկորդը քոր էր գալիս մի տեսակ:

Աներևույթ մագնիտոֆոնի մեջ կանանց երգչախումբը ամենաբարձր տոնի վրա ասես պահեց շունչը, և հանկարծ աստվածային երաժշտության ներքո բարձր ու հանգիստ հնչեց ջահել հոգևորականի ձայնը: Նա խոսում էր այնպես, ասես աստճո տունը հավատացյալներով լի էր, ու աշխարհը լի էր հավատացյալներով: Նա ինչ-որ բան էր համոզում մարդկանց, հորդորում ու պահանջում էր մեղմ, երգեցիկ ձայնով, և նրա աչքերը հառված էին ցածրիկ պատվանդանի վրա, հասարակ ու սև դագաղի մեջ պառկած փոքրիկ պառավի դեմքին: Նա խոսում էր դան-

դադ, հատ-հատ արտասանելով բառերը, և այդ բառերը հնչեղ արձագանքում էին կիսախավար սրահի ցածրիկ կամարների տակ:

Արմեն Գասպարյանը տեսավ, թե ինչպես իր կողքին խուլ հառաչով ծնկի իջավ սասունցի Պանդուխտ Չարեքյանը: Եվ որովհետև անհարմար էր այդպես միայնակ կանգնելը՝ ինքն էլ ծնկի իջավ ամաչելով: Եվ հանկարծ լսեց, որ Պանդուխտ Չարեքյանը հեծկլտում է ու զարմացած նայեց նրան:

- Ախր չգիտես, թե ինչեր կըսես,- հեծկլտանքի միջից շշնջաց Պանդուխտ Չարեքյանը:- Գաղթի մասին կխոսես, հայերի ճակատագրի մասին կխոսես և ալելույա կըսես իմ անբախտ, անհայրենիք Հայկանուշ մայրիկիս հոգուն համար...

- Դո՛ւք էիք նրան այդ մասին պատմել,- հարցրեց Արմեն Գասպարյանը:

- Ո՛չ, ու հենց ադոր համար կուլամ... Այս ի՞նչ ճակատագիր է, տեր աստված... Ի՞նչ գործ ունեն Հայկանուշ մայրիկս այս անտեր Ավստրալիո մեջ: Ի՞նչ կըլլար մի քանի օր շուտ գայիր, մա՛րդ, մայրիկս հայերեն խոսեր հետո: Ինձի համար խնդիր չէ, սակայն մայրիկս կմեռներ հայերեն խոսելու համար: Ողորմի հոգուդ, Հայկանու՛շ մայրիկ, հայերեն խոսող չեղավ քեզ հետ:

«Իհարկե, քեզ համար խնդիր չէ: Ոչ դու, ոչ էլ աղջիկներդ չեք մեռնի, հայերեն խոսելու կարոտից,- չգիտես ինչու չարացավ Արմեն Գասպարյանը:- Եվ այլևս ոչ ոք չի մեռնի: Ո՛չ ոք: Չեք ապրի, որ մեռնեք: Կջնջվեք, կանհետանաք: Կդառնաք անգլիացի, ֆրանսիացի, թուրք: Եվ ոչ մեկդ չեք մեռնի: Դուք նույնիսկ կոալա չեք... Դուք ճարպիկ եք, ձեզ բոլորը սիրում են: Դուք ամեն տեղ էլ կարող եք ապրել և ուտվել»:

*

* *

Նա քայլում էր փողոցով արագ-արագ, շնչակտուր լինելով, քայլում էր մտքում խոսելով ու վիճելով ինքն իր հետ, Պանդուխտ Չարեքյանի հետ, աշխարհի հետ: Նա քայլում էր՝ չնկատելով գիշերային պայծառ ու նուրբ գովազդները, որոնք վառվում, հուրհրում, ճչում ու պտտվում էին: Քայլում ու զարմանում էր, որ պառավ մի կնոջ մահը կարող էր այդպես հուզել իրեն: Եվ մտածում էր, որ հարցը պառավ կինը չէ, որ զարհուրելի ու անարդարացի շատ բաներ կան այս տարօրինակ աշխարհում:

Բոքիկ ոտքերով իրենց գյուղի կանաչ արահետներով աղբյուրը վազող փոքրիկ Հայկանուշի մտքով կանցնե՞ր երբևէ, որ կյանքն ավարտելու է հեռո՛ւ-հեռո՛վ ւմ, անիմանալի մի երկրում, որի անունը Ավստրալիա է, և որտեղ հայերեն խոսող չկա: Ոչ ոք չկա, որին հայրերիդ լեզվով պատմես ցավդ, ասես թե ինչեր ես քաշել, մղկտաս ու լաց լինես հայերեն:

... Արմեն Գասպարյանը քանդեց օձիքը, խոր շունչ քաշեց ու նորից արագ-արագ քայլեց Ավստրալիայի ծովեզրյա այդ փոքրիկ քաղաքի գիշերային աղմկոտ փողոցով: Նա քայլում էր այն-

պես, ասես փախչում էր: Եվ նրա աչքերի առաջ ամենուրեք կռալաներ էին երևում՝ խղճալի, միամիտ, անպաշտպան կռալաներ:

Կորած կռալաներ:

1976 թ.